

SOVET HUKUMATINING ISLOM DINIGA NISBATAN MUNOSABATI

Jumayev Bekzod,

*O'zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmati Chegara qo'shinlari "Yosh chegarachilar" harbiy-akademik litseyi o'qituvchisi,**Termiz davlat universiteti erkin tadqiqotchisi*

UDK: 94(575.1)

<https://orcid.org/0009-0065-4278-616X>

Annotatsiya: Shariat va odat xalqimizning turmush tarzi va hayotini belgilagan. Buni yaxshi bilgan sovetlar o'zlarining hokimiyatining dastlabki yillaridanoq Turkiston mintaqasida asrlar davomida mavjud bo'lgan bu diniga qarshi kurasha boshladilar. Ushbu maqolada sovet hukumati davrida islom diniga nisbatan tutgan siyosati, uning mohiyati bilan bog'liq holatlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: din, ma'naviyat, qadriyat, tanazzul, to'ntarish, ruhoniyy, siyosat, musulmon, taqiq.

Аннотация: Шариат и обычаи определили образ жизни и жизнь нашего народа. Советы, прекрасно это знавшие, с первых лет своей власти начали борьбу с этой религией, существовавшей в Туркестанском крае на протяжении веков. В данной статье анализируется политика советского правительства в отношении ислама и ее сущность.

Ключевые слова: религия, духовность, ценности, упадок, переворот, священник, политика, мусульманин, сухой закон.

Abstract: Sharia and customs have determined the lifestyle and life of our people. The Soviets, who knew this very well, began to fight against this religion, which existed in the Turkestan region for centuries, from the first years of their power. This article analyzes the policy of the Soviet government towards Islam and its essence.

Key words: religion, spirituality, value, decadence, coup, priest, politics, Muslim, prohibition.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Sovetlar hukumati yurgizgan mustamlakachilik siyosatining mafkuraviy asosini ishlab chiqqan V.I.Lenin

boshliq Kompartiya shu narsani yaxshi bilar ediki, mustamlaka Turkistonni dunyoning eng qadimiy madaniyat va ma'rifat o'choqlaridan biridir. Bu o'lkada qo'nim topgan xalqlarda esa eng ulug' va olijanob g'oyalar qadimdan qaror topgan. Bu yuksak darajada rivoj topgan vatanparvarlik, elparvarlik, mardlik, jasurlik, imon-e'tiqodlilik, milliy va diniy qadriyatlarga sodiqlik, erk, hurlik va ozodlikka tashnalik, bosqinchilar, mustamlakachilarga nisbatan cheksiz nafrat kabilardir. Sovet bosqinchilari bunga 1917-1934 yillarda Turkiston xalqlarining milliy istiqloq va ozodlik uchun olib borgan kurashlarini o'z ko'zlari bilan ko'rib ishonch hosil qildilar. Shuning uchun ham mamlakatimiz xalqlariga xos bo'lgan ana shu olijanob va ulug' fazilatlarini ularning ongidan siqib chiqarmasdan turib Turkistonni o'z asoratlarida uzoq saqlab qololmasliklarini bosqinchi jallodlar yaxshi tushunar edilar. Ular hukronligining dastlabki yillaridanoq Turkiston mintaqasida asrlar davomida mavjud bo'lgan bu diniga qarshi kurasha boshladilar. Ularning kurashlari dastlabki yillarda ochiqchasiga bo'lmasa-da, keyinchalik oshkora va terror usulida amalga oshirila boshlandi.

МУНОКАМА (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Sovet hukumati bilan islom o'rtasidagi munosabatlar to'rt bosqichdan o'tdi. Birinchi bosqichda (1917-1928) markaziy sovet hokimiyati din peshvolaridan foydalanib, inqilobni Sharq mamlakatlariga olib chiqishga harakat qildi. Ikkinchi bosqichda (1929 yildan) Sovet hukumati Islom bilan (shuningdek, boshqa konfessiyalar bilan) qattiq kurash olib bordi, bu davrda masjidning aksariyati vayron qilindi va din peshvolarining katta qismi qatag'on qilindi. Uchinchi bosqich (1944-

1989) din peshvolarini yo'q qilishning to'xtatilishi va sovet hokimiyati tomonidan to'liq nazorat qilinadigan to'rtta musulmonlar diniy boshqarmasining tashkil etilishi bilan tavsiflanadi. Urushdan keyingi qisqa davrdan so'ng yangi masjidlar qurish va musulmonlar o'quv yurtlarini ochish taqiqlandi. Xrushchevning dinga qarshi kampaniyasi hukumatda ilgari ochilgan masjidlarning bir qismini yopdi, SSSRda joylashgan musulmonlarning muqaddas joylariga ziyorat qilishni taqiqladi. To'rtinchi bosqich (1989-1991) hokimiyat tomonidan zulmning zaiflashishi, masjidlarning ommaviy qurilishining boshlanishi, shuningdek, xorijdagi dindoshlar bilan doimiy aloqalar o'rnatilishi.

Sovet hokimiyati O'zbekistondagi diniy muassasalar va tashkilotlar faoliyatini qoralab, ularga qarshi hujum boshladi. 1922-yilning oxirlaridayoq joylarda ko'plab "Xudosizlar jamiyati" tuzildi. Bu jamiyatlar mavjud diniy e'tiqodga, uning peshvolariga qarshi ateistik kurash olib bordi, uning joylardagi tashkilotlari zo'r berib faoliyat ko'rsatdi. Xudosizlikka doir maxsus gazeta va jurnallar nashr qilindi. Mazkur yillar davomida sovet hukumati tomonidan o'zbek xalqining olis asrlarga borib taqaluvchi moddiy va ma'naviy madaniyati durdonalari, maktab, madrasalarga qarshi zo'rlik yo'li bilan kurash olib borildi. Islom dini va musulmon ruhoniylari kamsitilib, eski usuldagi maktablar "eskilik va xurofot uyasi" sifatida ta'riflandi.

Dinga va ruhoniylarga qarshi 30-yillarda ochiqdan-ochiq kurash olib borildi. Buning uchun maxsus "Kurashchan xudosizlar" tashkiloti tuzilib, uning bo'limlari barcha korxona va muassasalarda tashkil etildi.

"Kurashchan xudosizlar" ittifoqi umumiy shubhalanish vaziyatini kuchaytirishda katta rol o'ynadi. Uning faoliyatida yosh qizlarni turmushga berish, qalin olish, ayollarni xo'rlash hollariga qarshilik ko'rsatish kabi ishlarda ijobiy natijalarga erishilgan bo'lsa-da, biroq ruhoniylar va dinga e'tiqod qiluvchilarga nisbatan shafqatsiz kurash olib borishda salbiy rol o'ynadi. Bu tashkilot bergan ma'lumotlar asosida respublika

hukumati tomonidan 1931 yilning o'zida Farg'ona, Bekobod va Toshkentda bir qator cherkovlar, masjidlar va diniy maktablar yopib qo'yildi.

Toshkentning Oktyabr tumani aholisi komsomol klublariga aylantirilgan masjidlarni xalqqa qaytarishni talab qilib chiqdi. Lekin bu chiqishlar tuzumga qarshi uyushtirilgan targ'ibot deb baholangan.

"Kurashchan xudosizlar" ittifoqi hisobotiga ko'ra, 1931 yilda besh yillik reja bajarilgan bo'lib, uning safiga O'zbekistonda 90000 kishi a'zo bo'lgan, ulardan 60000 nafari yoshlar edi [4]. Lekin shunga qaramasdan, O'zbekiston xalqlari diniy e'tiqoddan, diniy qadriyatlardan mutlaqo voz kechmadi. Bolsheviklarning dinga qarshi zo'ravonligi va ta'qiblari ostida bo'lsa-da, bu e'tiqodni imkon darajasida saqlab qolishga harakat qildi.

Biroq bolshevistik siyosiy doiralar o'zgacha dinni, o'zgacha e'tiqodni xalq ongiga singdirishga harakat qildi. Bu din partiyaning dini, ya'ni marksizm g'oyasi edi. Bu g'oyani ommalashtirish uchun barcha imkoniyatlar va vositalar ishga solindi. Jamiyatga asosiy mafkura sifatida marksizmning kiritilishi natijasida boshqa dunyoqarashlar batamom inkor etildi.

"Kurashchan xudosizlar" uyushmasining birgina O'zbekistonda 3300 ta mahalliy tashkilotlari mavjud bo'lib, ularda 112 ming faollar ish olib borgan. Ittifoq bo'yicha 1940 yilda "Kurashchan xudosizlar" uyushmasining 3 mln. a'zosi bo'lib, ularning 60 foizini ishchi va dehqonlar, 25 foizini ayollar tashkil qildi[5].

Lenin islom qo'rg'onini olisdan va zimdan yiqitishni maslahat beradi. Bolsheviklar tomonidan olib borilgan ayyorona tadbirlar, bolsheviklarga qarshi bosh ko'targan isyonchilarning ichidan ancha musulmon ruhoniylar va ko'pchilik xalqni sovetlar tomoniga og'dirdi. Ruhoniylarning isyonini bas qilgan qismini bolsheviklar 1923 yilning 23 dekabrda o'zlariga xizmat qildirdilar. Ular barcha mullalar ishtirokida "Sovet hokimiyati islomga qarshi emas" degan shior ostida "umumlaqaylar majlisi" ni o'tkazdilar, keyin bunday yig'inlar O'rta Osiyoning boshqa

joylarida ham o'tkazildi. Islomning "Kommunizm bilan og'alashuvi" XX asrning 20-yillarning oxirida tugadi. Islom dinini ashaddiy va izchil yo'qotish, musulmon ruhoniylari va ziyolilarini jismonan o'ldirish hatto milliy kommunistlarni ham "Partiyaga aldab kirib olganlar" hamda "musulmon ruhoniylari bilan oshkora til biriktirganlar" sifatida qatag'on qilish boshlandi. Shundan boshlab "Musulmon xalqlari" iboralarining o'zini tilga olish xam jinoyat bo'lib qoldi.

Cherkovlarga va ruxoniylarga qarshi teror o'tkazishda Lenindan ham Stalindan ham ko'proq aybdor Trotskiyning o'zi edi. Joylarda esa bu sohada trotskiychilar peshqadamlik qilganlar. Ular O'rta Osiyo, jumladan O'zbekistonda ham ana shunday bema'ni, noqonuniy ishlarni qilganlar. 1929 yil boshida L.M.Kaganovich imzosi bilan joylarga diniy tashkilotlar birdan-bir legal harakat qilayotgan va ommaga ta'sir ko'rsatuvchi aksilinqilobiy kuchdir, degan direktiva yuborildi. Joylardagi bolshevistik tashkilotlar uchun ushbu hujjat din va dindorlarga munosabati uchun birdan bir asos bo'ldi. Sovet hukumati va Kompartiya «din-xalq uchun afyundir» degan g'oyaga amal qildi. Dindorlar ta'qib va taz'iy ostiga olindi.

Diniy kitoblar «reaktsion» deb e'lon qilindi. Diniy kitoblarni yo'qotish bahonasida arab imlosiga asoslangan eski o'zbek imlosidagi barcha kitoblar yo'q qilindi. Machitlar va madrasalar buzib tashlandi. Hatto peshtoqi, devori, eshik yoki ustunlarida arab imlosida yozuvi bo'lgan binolarga ham qiron keltirildi. Saqlanib qolgan ba'zi machit va madrasalar ham boshqa maqsadlarda foydalanildi: mineral o'g'itlar saqlanadigan omborxona, kerosin sotadigan do'kon, temirchixona kabilarga aylantirildi. «Hatto, Alloh taoloning uyi hisoblanmish masjid xudosizlar uyiga aylantirilgan. Ya'ni unda ateizm muzeyi ochilgan edi»

Stalin ham musulmonlarga nisbatan qirg'inlarni izchil va doimiy amalga oshirdi. Xo'sh, Stalin uyushtirgan qirg'in va ochlikdan qancha musulmon halok bo'ldi? Aniq javobni faqat VKP(b) Markaziy qo'mitasi va NKVD biladi. Partiya XII syezdi qaroridan olgan 1923-yil ma'lumotlari

bo'yicha SSRda o'sha paytda 30 million musulmon yashagan, 1959 yilgi ro'yxatga olish natijalariga ko'ra Stalin zo'ravonligi davrida musulmon aholisining soni 24 milonga tushib qoldi. Yana shu narsaga etibor berishimiz kerakki, musulmonlar ko'p bolali edilar. Nega ko'paymasdan kamaydilar? Shuningdek "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida qayd etilishicha, 1929-1939 yillarda faqat birinchi Turkiston hududining o'zida 14000 masjid va madrasalar yoptirilib yuborilgan yoki buzdirilgan. Shayxlar, imomlar va boshqa din arboblari shu madrasa, masjiddagi eng oddiy ishchisidan tortib yuqori malakali shayxlargacha barchasini qatag'on qilingan.

Demak, sovet hukumati dindorlarga nisbatan har tomonlama taqib va taz'iyqni kuchaytirdi, ularni saylov huquqlaridan mahrum etdi. Masalan, 1926 yil yozida o'tkazilgan sovet saylovlarida 27.453 kishi, 1926-27 yillar qishidagi saylovga esa, 33204 kishi saylash huquqidan mahrum etildi. Ularning ko'pchiligi dindorlarning vakillari edi".

XX asrning 30-yillarida Markazning dinga qarshi olib borayotgan ateistik siyosati hayotiy zaruriyat ekanligini isbotlash maqsadida, davlat va hukumat rahbarlari, ziyolilar va ilmiy jamoatchilik dahriylik targ'ibotiga keng jalb qilindi. Ushbu harakatda ishtirok etmagan kishilarga nisbatan tazyiq o'tkazish va zo'ravonlik va yo'li bilan obro'- e'tibori hamda egallab turgan lavozimlaridan mahrum qilish choralari qo'llanildi. Aynan shu yillar mobaynida ateistik ruhdagi adabiyotlar keng ko'lamda nashr etila boshlandi. Misol uchun 1939-1940-yillar davomida o'zbek tilida 470 ming nusxada 30 xil nomdagi dinga qarshi qaratilgan adabiyotlarning nashr etilishi, 1940-yilning birinchi yarim yilligida respublika gazetalari sahifasida 170 ta maqolaning mazkur mavzuga bag'ishlanganligi bu siyosatning naqadar keng miqyosda olib borilganligini ko'rsatadi.

Surxondaryo viloyati partiya tashkilotlarining 1945-yilda bo'lib 1-konferensiyasida, 1949-yilda bo'lib o'tgan II-konferensiyasida, 1951-yilda bo'lib o'tgan

III-konferensiyasida 1952-yilda bo'lib o'tgan IV-konferensiyalarida partiya tashkilotlarining g'oyaviy-siyosiy ishi to'g'risidagi masalalar kun tartibiga qat'iy qo'yildi. Ushbu yig'ilishlar soha mutaxassislari zimmasiga viloyat jamoa xo'jaliklari, korxona va muassasalarida ommaviy-siyosiy ishlarni keng targ'ib qilish, marksizm-leninizm klassiklari asarlarini o'rganishni ommaviy tarzda yo'lga qo'yish, bolshevizm tarixi, kommunistik tashkilotlar tarixi yuzasidan davomli ma'ruzalar olib borish, ateistik propagandani avj oldirish, siyosiy maktablar, to'garaklar, partiya maktablari faoliyatini jonlantirish kabi vazifalarni yukladi. Bunday holat nafaqat Surxondaryo viloyatida balki butun Sobiq Ittifoq miqyosida keng avj oldirilgan edi. Ushbu maqsadni amalga oshirish yuzasidan 1947-yilda SSSRda yangi bir siyosiy tashkilot ya'ni Siyosiy va ilmiy bilimlarni tarqatuvchi Butun ittifoq jamiyati (keyinchalik u "Bilim" jamiyati deb ataldi) tashkil etildi. Ushbu tashkilotning respublika viloyat, tuman va shahar bo'limlari ham tashkil etildi. Birorta ham aholi punkti, kolxoz, sovxoz yoki korxona ushbu jamiyat nazaridan chetda qolmadi. Shu yo'l bilan kommunistik partiya butun ijtimoiy iqtisodiy jarayonlarni shu jumladan madaniy ma'rifiy sohani ham o'z nazoratiga oldi. Natijada butun madaniy-ma'rifiy muassasalar kommunistik

partiyaning ijtimoiy buyurtmasini bajaruvchi kuchga aylana bordi. Mazkur davrning eng xususiyati jihatlaridan yana biri madaniyat va san'at orqali "yangi insonni tarbiyalash" vazifasini bajarish edi. Xo'sh partiyaning nuqtai-nazaridan "yangi inson" kim edi? U "yangi inson" o'ziga rahbarlik qilayotgan partiyaning maqsad va vazifalarini bekamiko'st bajarishga doimo shay bo'lgan astasekinlik bilan o'zligini yo'qotib boradigan olomonning vakili edi.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Xulosa tariqasida shuni qayd etish kerakki, Sovet davlatining islom dini va O'rta Osiyo va Qozog'iston musulmonlar idorasi tarkibiga kiruvchi muassasalar ish faoliyatiga munosabati siyosiy vaziyat taqozosi bilan doimiy tarzda o'zgarib turgan. 1944-yildan sovet davlatining din sohasidagi siyosati musulmonlarga berilgan "vijdon erkinligi" ning ko'rinishi sifatida namoyon bo'ldi. [12] Aslida esa ularga nisbatan tanqidiy munosabatda bo'lingan. Jumladan, Sovet tuzumining tazyiq va keskinliklari Diniy boshqarmaning ichki va tashqi faoliyatiga ta'siri, diniy boshqarma tarkibidagi muassasalarning mustaqil ish olib borishlariga to'sqinlik qilgan. Sovet hukumati urush yillarida rasman diniy idora tarkibiga kiruvchi muassasalar ochishga ruxsat bergan, lekin amalda ularning faoliyatini imkon qadar cheklagan.

ADABIYOT VA MANBALAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Avtorxonov Abduraxmon. "Kreml saltanati" – T. Cho'lpon 1993. – B 39.
2. Наука и религия. -М., 1975. -№6. -С. 35
3. Саидбаев Т. Ислам и общества. –М., Наука, 1978. -С. 166
4. Jo'rayev N, Karimov Sh, "O'zbekiston tarixi" 2-kitob, "Sharq" – T. 2011. 49-bet.
5. Yulduz Bobokulovna Tursunova, O'tmishga nazar 3 jild, 10 son. T., 2020.
6. Salmonov A. "O'zbekistonda sovet hokimiyatining diniy siyosati: uydirma va tarix haqiqati" – Toshkent: Tafakkur, 2015.
7. Po'latov F.E'tiqodlar kurashi. – T., 1964.
8. A'zamxodjayev S. Turkiston muxtoriyati. – T: "O'zbekiston" 1996.
9. Avliyaqulova D. Sovet hokimiyatining O'zbekistonning janubiy viloyatlaridagi qatag'on siyosati va uning oqibatlar. – Toshkent: "Tafakkur". 2016. – B.96
10. "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasi, 1993yil 4-iyun.
11. Berdiyev H. Ermatov X. Surxondaryo tarixidan lavhalar. – Toshkent: "Nur". 1991. – B. 80-81.

12. Rahmonov N. Umaraliyev A. Sovet O'zbekistoni madaniyati tarixi ocherklari. – Toshkent: "O'qituvchi". 1984. – B.147.

13. Rajapov V.T. XX asrning 80-yillarida O'zbekistonda madaniyat sohasidagi o'zgarishlar va muammolar. Tarix fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. – Namangan, 2006. – B.26.